

KOSOVSKA BITKA U JUGOSLAVENSKIM PROGRAMIMA I UDŽBENICIMA POVIJESTI

Hrvoje Matković

Prije nego izložim konkretan primjer izučavanja jednog povijesnog događaja u našim školama — u ovom slučaju kosovske bitke — dopustite nekoliko napomena o odnosu povijesti kao znanosti i povijesti kao nastavnog predmeta. Činim to s razlogom jer nam utvrđivanje tog odnosa stvara nužnu podlogu za uočavanje osnovnog pristupa uvrštavanju kosovske bitke u nastavne programe povijesti i za njezinu obradu u povijesnim udžbenicima. Naime, ima shvaćanja o istovjetnosti i podudarnosti znanosti i nastavnog predmeta povijesti, pa se predmet shvaća kao umanjena povijesna znanost. Odatle se u predmet želi unijeti sve ono što znanost donosi bez određenog kriterija. Međutim, kad bi se tako postupilo prilikom sastavljanja školskih programa i pisanja školskih udžbenika, došlo bi do štetnih posljedica i za obrazovno i za odgojno djelovanje predmeta. Predmet bi se predimenzionirao i pretvorio u gomilu gradiva koje bi u limitiranoj satnici praktično bilo nesavladivo. Zato prilikom formiranja predmeta, koji svakako mora počivati na povijesnoj znanosti, moraju doći do izražaja i pedagoško-psihološki momenti, a treba voditi računa i o raspoloživom vremenu za poučavanje. Pri izradi nastavnog programa povijesti vrši se izbor sadržaja uz puno uvažavanje dosegnutog stupnja povijesnih istraživanja. Iz obilja povijesnih podataka i pojava neke se preuzimaju, a neke zanemaruju. Taj izbor mora biti krajnje racionalan, tj. odabiru se oni povijesni procesi koji će dati valjanu, preglednu sliku i utvrditi ključna mjesta povijesnog razvoja. Nadalje, i odabrani sadržaji ne mogu se obraditi u detaljnim prikazima, već se i oni sažimaju, daju se osnovne informacije koje upućuju na bitne odrednice relevantne za uspostavljanje uzročno-posljedičnih veza s drugim odabranim sadržajima.

Kad je riječ o kosovskoj bici, nema nikakvog spora da ona spada u one povijesne događaje koji imaju izuzetno povijesno značenje ne samo u srpskoj povijesti nego i šire u povijesti ostalih jugoslavenskih naroda i Srednje Evrope. Zato u odabiru povijesnog gradiva, koje će se obraditi u nastavi povijesti, ona nije zaobidena. Ipak, to ne bismo zaključili samo po programima povijesti pojedinih naših republika i pokrajina, jer kosovska bitka se u njima uvijek i ne navodi taksativno. Međutim, ona se nesumnjivo podrazumijeva u programskim natuknicama. Jer nemoguće je u udžbeniku obraditi programsku natuknicu »Naše zemlje u vrijeme prodora Turaka« ili »Turska osvajanja na Balkanu«, a da se uz ostale bitke prije svega ne obradi

kosovska bitka i ne utvrdi njezino povijesno značenje. Slično je i s obrazloženjima uz program. Naime, u novije vrijeme uz kondenzirane programske natuknice daju se i obrazloženja programa u kojima se nastavnici i autori udžbenika upozoravaju na osnovna obilježja pojedinih povijesnih procesa i bitne momente povijesnog razvoja. Tako se npr. u programu povijesti za VI. razred osnovne škole u SR Hrvatskoj u cjelini »Južni Slaveni od XII. do XVI. stoljeća« nalazi i natuknica »Turska osvajanja naših zemalja do kraja XVI. stoljeća«, pa se u objašnjenju daju osnovne upute za obradu tako sumarno izrečenih sadržaja, i to ovako: »U obradi turske invazije treba objasniti uzroke krize naših feudalnih država i prednosti dobro organiziranog osvajača, te dalekosežne posljedice pada balkanskih zemalja pod tursku vlast.« U programu povijesti za I. razred usmjerenog obrazovanja u cjelini »Jugoslavenski narodi u srednjem vijeku« nalazi se i tema »Prodor Turaka u naše zemlje«. U obrazloženju uz program kaže se: »Prodor Turaka predstavljao je veliku povijesnu prekretnicu u razvoju jugoslavenskih naroda, pa ga valja i prikazati u osnovnim crtama s težištem na posljedicama.« Dakle, ni u programu povijesti za osnovnu školu i pripadajućem obrazloženju, kao ni u onom za usmjerenno obrazovanje u SR Hrvatskoj kosovska bitka se izričito ne spominje, ali sve formulacije, posebno one u obrazloženjima programa, upućuju na njezinu obradu. I doista, u udžbeničkom tekstu za osnovne škole i za usmjerenno obrazovanje u SR Hrvatskoj kosovska bitka nije izostavljena jer u problematici prodora Turaka na Balkan ona predstavlja središnju točku i povijesnu cezuru s dalekosežnim posljedicama. Tako je to i u programima i udžbenicima povijesti i u ostalim našim republikama i pokrajinama.

Međutim, postavlja se pitanje u kojoj mjeri, u kojem opsegu, s kojim faktografskim podacima se obrađuje kosovska bitka u pojedinim udžbenicima. U kakvom je odnosu obrada bitke prema drugim povijesnim zbivanjima, odnosno da li su ili da li su dovoljno istaknute povijesne posljedice kosovske bitke. Pri utvrđivanju tog stanja moramo svakako imati na umu prethodno danu napomenu o odnosu znanstvene discipline i nastavnog predmeta. Uvidom u udžbenike povijesti koji su u upotrebi u pojedinim našim republikama i pokrajinama nameće se zaključak da je opseg teksta o kosovskoj bici u pojedinim udžbenicima različit. Što se tiče povijesne faktografije i interpretacije bitke, ona je uglavnom podudarna, osim u jednom slučaju, na koji ćemo upozoriti. U nemogućnosti da predočimo udžbeničke tekstove baš svih naših republika i pokrajina (s obzirom na ograničeno vrijeme izlaganja), ilustrirat ćemo to samo nekim primjerima.

U udžbeniku povijesti koji je u upotrebi u VI. razredu osnovne škole u SR Hrvatskoj (autor Ivo Makek i Josip Adamček) kosovska bitka je obrađena na str. 126 s posebnim podnaslovom »Bitka na Kosovu 1389. godine«. Pošto je utvrđeno stanje u Srbiji nakon raspada Dušanova carstva, spominju se pripreme sultana Murata I za veliki ratni pohod i okupljanje vojske kneza Lazara kojemu šalje pomoć i bosanski kralj Tvrtko I. Zatim slijedi tekst:

»Bitka s Turcima odigrala se 28. lipnja 1389. na Kosovu polju kod Prištine. Pokažite Kosovo polje na karti. U početku su Srbi bili uspješniji. Velikaš kneza Lazara Miloš Kobilić (u narodnoj pjesmi Miloš Obilić) došao je pred sultana Murata kao da će se predati, ali ga je iznenađeno ubio mačem. Među Turcima je nastala pomutnja. Ali novi sultan, Muratov sin Bajazid I, sredio je turske vojne redove i naposljetku pobijedio.

Knez Lazar je zarobljen i pogubljen sa skupinom svojih velikaša, dok se Vuk Branković sa svojim snagama povukao s bojišta. Kosovska je bitka opjevana u narodnim pjesmama kao tragični događaj u srpskoj povijesti. Pojedini sudionici te bitke prikazani su kao požrtvovalni borci za slobodu.

Nakon kosovske bitke Turci nisu pokorili Srbiju. Udovica kneza Lazara kneginja Milica i njegov malodobni sin Stefan Lazarević prihvatili su vazalni položaj prema Turskoj.«

U nastavku slijede odlomci s podnaslovima: »Provala Tamerlana u Tursku« i »Srpska despotovina i Turci«.

U jednom bosansko-hercegovačkom udžbeniku, namijenjenom I. razredu usmjerenog obrazovanja (autori Miralem Arslanagić i Fahrudin Isaković), tekst o kosovskoj bici je mnogo kraći i dio je odlomka s podnaslovom »Turska osvajanja«. Taj tekst glasi:

»Nastavljajući svoje pljačkaške pohode, Turci su zauzeli sva feudalna dobra u Makedoniji, a njihove gospodare pretvorili u svoje vazale. Nakon toga je počelo tursko prodiranje u srpske zemlje. Najozbiljnije pripreme za njihovo zauzimanje izvršio je sultan Murat. Između njegovih snaga i vojske srpskih feudalaca, pod zapovjedništvom kneza Lazara Hrebeljanovića, došlo je do čuvene bitke na Kosovu u junu 1389. g. Srpska feudalna vojska je poražena, a Srbija je postala vazalna turska država. Ona će postojati do druge polovine XV vijeka, pod nazivom despotovina. Srpski despoti su ispunjavali prema Turcima poreske i vojne obaveze.«

Uočljivo je da je ovaj tekst znatno siromašniji podacima u odnosu na prethodni, mada se radi o udžbeniku koji je namijenjen srednjoškolicima:

Sljedeći primjer obrade kosovske bitke uzet je iz udžbenika za vojna učilišta, a objavljen je u Beogradu (autori udžbenika su Novica Bojović i Radislav Špadijer). Tekst počinje na str. 228 a podnaslov mu je »Kosovska bitka« i glasi:

»Posle maričke bitke sultan Murat I (1359—1389) poduzeo je više upada na teritorije susednih zemalja. Najveća opasnost pretila je zemljama Lazara Hrebeljanovića i Vuka Brankovića. Posle jednog upada u Toplicu 1386. godine Turci su kod Pločnika doživeli poraz. Turci su 1388. godine upali u Bosnu, ali su kod Bileće bili potučeni. Ti manji upadi prethodili su velikom pohodu sultana Murata protiv Lazara Hrebeljanovića i Vuka Brankovića. Do odlučne bitke došlo je na Kosovu Polju 28. juna 1389. godine. Brojnija turska vojska odnela je pobjedu. U bici je poginuo sultan Murat, srpski knez Lazar i veliki broj ratnika na obe strane.«

Valja primijetiti da je autor ovog teksta naveo podatke o dvije prethodne bitke koje su završile neuspjehom za Turke. Očito je to zbog usmjerenja škole. Naime, radi se o udžbeniku za vojne škole. U ostalim udžbenicima bitke kod Pločnika i Bileće se ne spominju.

I još samo jedan primjer. U udžbeniku za I. razred usmjerenog obrazovanja u SR Srbiji (autori Milutin Perović—Rade Mihaljčić—Bogdan Smiljević) obrađena je bitka na Kosovu u okviru teme »Turska osvajanja Balkanskog poluostrva« u odlomku s podnaslovom »Kosovska bitka«. Pošto je naveden podatak da je sultan Murat I krenuo na srpske zemlje, te da mu je poslao pomoć Tvrtko I, nastavljen je tekst ovako:

»Do odlučne bitke došlo je 15 (28) juna 1389. na Kosovu polju, koje se nalazilo u oblasti Vuka Brankovića. Tok i konačni ishod bitke nisu poznati...«

U nastavku spominje se podvig Miloša Obilića (Kobilica), Bajazidova zaočupljenost događajima u Maloj Aziji, pa se naposljetku utvrđuje »...nastlednici kneza Lazara priznali su vrhovnu vlast sultanu, a Vuk Branković je još nekoliko godina pružao otpor«.

Uspoređujući prikaz kosovske bitke u udžbenicima povijesti koji su u upotrebi u pojedinim našim republikama i pokrajinama moramo zaključiti da je opseg teksta o tom povijesnom događaju različit. Pritom je uočljivo da su tekstovi za osnovne škole opširniji i duži od onih za srednje škole koji donose manje pojedinosti. Što se tiče izbora faktografskih podataka valja utvrditi da su osnovni podaci o bici u svim udžbenicima podudarni (to su podaci o vremenu, mjestu, sudionicima), ali da ima razlike u izboru podataka. Tako se u nekim opisima spominje pomoć kralja Tvrtka, u drugima se ne spominje. U vojnom udžbeniku se spominju bitke kod Pločnika i Bileće, dok ni jedan drugi udžbenik to ne spominje. Neki autori spominju Bajazida, drugi ne. Nitko ne spominje sudjelovanje Hrvata, pa ni udžbenik koji je u upotrebi u SR Hrvatskoj. U svim tekstovima kosovska je bitka dana u sklopu širih izlaganja o prodoru Turaka na Balkan, pa se tako uspostavlja uzročno-posljedična veza s ostalim povijesnim zbivanjima. U svim tekstovima — s izuzetkom jednoga — naveden je ishod bitke kao poraz srpske vojske, što je imalo za posljedicu vazalni položaj Srbije prema Turskom Carstvu. Posljedice bitke očitane su gotovo na isti način (Srbija je došla u vazalni odnos prema Turskom Carstvu, pa to navodi i udžbenik prema kojemu je ishod bitke nepoznat).

I da zaključimo:

— Kosovska bitka kao značajan povijesni događaj uvrštena je u sve udžbenike povijesti u našoj zemlji.

— Opseg obrade u pojedinim udžbenicima je različit ne samo prema stupnju škole nego i za isti stupanj (pritom valja ponoviti da je u osnovnim školama bitka obrađena opširnije). Unatoč razlikama u odabiru faktografskih podataka za prikaz kosovske bitke, ipak svi tekstovi daju dovoljno osnovnih podataka za procjenu njezina povijesnog značenja.

Na kraju treba reći da bi u drugačijim okolnostima, odnosno kad bi predmet povijest imao drugačiji položaj u našem školskom sistemu (tj. širi prostor u satnici), i poučavanje o kosovskoj bici moglo biti opširnije, dublje i temeljitije, što — uostalom — vrijedi i za sva ostala povijesna zbivanja.

Zusammenfassung

DIE SCHLACHT AUF DEM AMSELFELD IN DEN JUGOSLAWISCHEN UNTERRICHTSPROGRAMMEN UND GESCHICHTSLEHRBÜCHERN

Die Schlacht auf dem Amselfeld wurde als historisches Ereignis von größter Bedeutung in alle Geschichtsbücher in jugoslawischen Schulen einbezogen. Der Umfang der Darstellung in den einzelnen Lehrbüchern jedoch variiert nicht nur in Abhängigkeit von der Schulstufe sondern auch innerhalb derselben Stufe (dabei muß wiederholt festgestellt werden, daß in den Schulbüchern für die achtjährige Grundschule die Schlacht ausführlicher bearbeitet ist). Trotz des Unterschieds in der Wahl der faktographischen Daten für die Darstellung der Schlacht auf dem Amselfeld vermitteln alle Texte genügend grundlegende Angaben für die Beurteilung der geschichtlichen Bedeutung dieser Schlacht.

Es muß jedoch auch gesagt werden, daß unter anderen Bedingungen, bzw. wenn das Fach Geschichte in dem jugoslawischen Schulsystem einen anderen Stellenwert genießen würde (d. h. mehr Raum im Stundeplan), dann könnte auch das Studium der Schlacht auf dem Amselfeld ausführlicher, tieferschürfend und gründlicher sein, was übrigens auch für alle anderen geschichtlichen Geschehen gilt.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 50 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH